

Dr. MIRKO MARKOVIĆ

Redovni profesor na Fakultetu za turizam i vanjsku trgovinu Dubrovnik

STRATEGIJA FRANŠIZINGA U RAZVOJU GOSPODARSTVA ZEMALJA U TRANZICIJI

- Esej -

UDK 338.24

Stručni rad

Primljeno: 25. rujna 1995.

Ne postoje ideologije ili religije radi kojih treba ubijati. Za njih se treba žrtvovati...

Sažetak

U ovoj raspravi pokušalo se ukazati na ulogu i značaj franšizinga u razvoju gospodarstva zemalja u tranziciji, osobito ističući u tome dugoročnom procesu, značaj malih gospodarstava kao temelja novog gospodarskog sustava. Polazište rasprave je u konstataciji da mali gospodarstvenici nisu sitni robni proizvođači. Oni su kooperanti, koji uz pomoć mjera ekonomske politike svake države u tranziciji, postaju glavni nositelji odgovarajućih franšizing sustava. Stari proizvodni odnos radnici - kapitalist zamjenjuje se novim proizvodnim odnosima mali gospodarstvenici - velika korporacija!

Ključne riječi: *liberalni kapitalizam, novi proizvodni odnos, mali gospodarstvenici, korporacija, franšizat, franšizant, privatizacija, društveno vlasništvo, pluralizam ili dualizam vlasništva, menadžment, konvergencija klasa, besklasno društvo.*

1. UVOD

Era dogovorne ekonomije i radničkog samoupravljanja već je prošlost. Bio je to, zapravo, besmisleni pokušaj ukidanja objektivnih ekonomskih zakona voljom nesposobnih političara. Preskupo je plaćena znanstvena istina da prirodni i društveni zakoni djeluju mimo volje ljudi; ne mogu se ukinuti propisima tiskanim u "službenim listovima". Znanstvenom spoznajom mogu se samo ublažiti ili otkloniti loše posljedice stihijskog djelovanja prirodnih i ekonomskih zakona.

Međutim, rušenjem Berlinskog zida u Istočnoj Europi je započeo proces raspada dugogodišnjih zabluda o socijalizmu čija euforija brzo jenjava. Postsocijalističke zemlje upadaju u sve dublju krizu. Plansko, samoupravno i socijalističko gospodarstvo se raspalo, a tržišno još nije uspostavljeno. Mnogobrojne tvornice ne rade, a prodavaonice su pune uvozne robe. Nezaposlenost raste, broj radnika na "prinudnom odmoru" ili "privremenom počku" se povećava. Plaće i mirovine stagniraju. U nekima od tih zemalja hara inflacija, maloprodajne cijene divljaju. Nesposobni političari razbijaju veliko i jedinstveno tržište stvarajući "suverene nacionalne države". Njemačka se ujedinila, stvara se Europska unija - gospodarski i politički gigant. Interesne sfere na Balkanu ponovno su oživjele. Danas na njemu ima više oružja nego hrane. Stotine tisuća izbjeglih i prognanih žitelja.

I u cijeloj toj situaciji nameće se neizbježno pitanje kako napustiti centralizirano plansko gospodarstvo i izgraditi suvremene tržišne odnose? Od Zapada se žurno traže krediti za sprovođenje ekonomskih reformi. Bankari traže najprije rezultate, pa će tek onda ponuditi kapital u skromnim iznosima. Upalo se u vrtložno kolo: bez kapitala sa Zapada nema reformi u Istočnoj Europi, tj. prvo kapital - pa reforme! Prema procjeni jednog austrijskog instituta¹, u razdoblju 1995. do 2005. godine zemljama Istočne Europe bit će potrebno 634 milijarde dolara godišnje da bi se približile zapadnim standardima prosperiteta. Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Poljskoj, Bugarskoj i Rumunjskoj trebat će oko 169 milijardi, a najviše bivšim sovjetskim republikama, oko 465 milijardi dolara godišnje. Nerealno je očekivati da će potreban kapital za reforme u istočnoj Europi osigurati razvijene zemlje, te se nameće zaključak da će se *financiranje razvoja* u najvećoj mjeri morati osloniti na domaću štednju. Demokratska Republika Njemačka imala je najuspješnije gospodarstvo u sovjetskom bloku. Sada je to isto gospodarstvo ogroman teret za Zapadnu Njemačku, jer troši 150 milijardi maraka godišnje na razne vrste pomoći, dotacija i subvencija. Poslije 1995. godine, trošit će se 120 milijardi maraka svake godine. Očigledno je da će za druge zemlje istočne Europe biti sve manje kapitala. Na ministarskom zasjedanju sedmorice u Tokiju, Rusiji je ponuđeno samo

1 "Slobodna Dalmacija", Split, 21. 12. 1994. godine

43,4 milijarde dolara za reforme. Sedam najbogatijih zemalja savjetuju "da ruski narod mora sam preuzeti odgovornost za ekonomsku i političku reformu". Nažalost, u mnogim državama istočne Europe kreće se pogrešnim putem kad su u pitanju reforme. Spor se gradi moderna država, koja počiva na čvrstim i dobro organiziranim institucijama tržišnog gospodarstva. Proces privatizacije, bez kojeg nema tranzicije gospodarskog sustava, obilježen je birokratskom samovoljom, društvenom nepravdom i svim oblicima korupcije i kriminala. Jack Atali, predsjednik Europske banke za obnovu i razvoj (BERD), procjenjuje da su sve istočnoeuropske zemlje trenutno bliže "mafijaškom umjesto tržišnom modelu gospodarstva". Devizne burze, otvorene u zemljama istočne i središnje Europe, minijaturne su u usporedbi s deviznim tržištima u razvijenim zemljama Zapada. Najrazvijenije je tržište u Mađarskoj, s dnevnim prometom od 50 - 70 milijuna dolara. Slična je situacija i na burzama papira od vrijednosti.

Bjelodano je, dakle, da se tranzicija gospodarskog sustava u zemljama istočne Europe mora vršiti vlastitim znanjem i kapitalom. Nepromišljeni eksperimenti mogu biti pogubni. Promjene su bolne, ali su nužne. "Moramo objasniti ruskom narodu, izjavio je Clinton, "da njihove današnje patnje nisu porođajni bolovi demokracije i kapitalizma, već smrtni trzaji diktature i komunizma...". Međutim, točno je da u istočnoj Europi umire lažni socijalizam, ali rađanje liberalnog kapitalizma bilo bi ravno neželjenom i deformiranom djetetu - mongoloidu.

2. PREŽIVJELOST LIBERALNOG KAPITALIZMA

Praksa je potvrdila da u istočnoj Europi nije bilo socijalizma, a na Zapadu u razvijenim zemljama danas nema više starog klasičnog kapitalizma. U istočnoj Europi ne treba "tražiti puteve za prelazak iz socijalizma u kapitalizam". Praktično - to je nemoguće! Ne postoji konvergencija gospodarskih sustava - već sukcesija! Iz liberalnog kapitalizma može se prijeći u novi kapitalizam (novi socijalizam), a nikako u feudalizam! Istočnoj Europi su potrebne promjene gospodarskog sustava. Zemljama razvijenog Zapada, također! Recesija je zakoračila u europska dvorišta, širi se prema SAD i Kanadi, pa čak kuca na vrata Japanu. Europska unija suočena je s najvećom gospodarskom stagnacijom od Drugog svjetskog rata. Jacques Dolores, predsjednik Europske komisije EZ² izjavio je : "Pred nama su najmračnije ekonomske prognoze od kraja rata". Simptomi krize kapitalističkih država su:

1. nezaposlenost;
2. proračunski deficit i pad bruto nacionalnog proizvoda;

---

2 "Slobodna Dalmacija", Split, 18. ožujak, 1995.

3. porast broja siromašnih i beskućnika uz "kresanje" socijalnih davanja

1. Nezaposlenost je dostigla zabrinjavajuće razmjere, čak i u razvijenim zemljama Zapada. Krajem 1993. godine u EU bilo je 18 milijuna nezaposlenih, a godinu dana kasnije - više od 20 milijuna ili 12% radno sposobnog stanovništva. U posljednjih deset godina prosječna stopa nezaposlenosti u EZ iznosila je 9,9%. U trenucima najveće ekonomske aktivnosti ona nije padala ispod 9,3%. U 1994. godini u 24 zemlje OECD-a bilo je 36 milijuna nezaposlenih, a krajem 1993. godine bilo je 32,5 milijuna nezaposlenih. Nezaposlenost nejednako pogađa zemlje OECD-a. U Japanu je ove godine (1995.) nezaposleno 2,5%, u SAD 7%, a u europskim zemljama 11,4% radno sposobnog stanovništva. Broj nezaposlenih na Starom kontinentu dostigao je 1994. godine 12,9%. Najteže su pogođene: Španjolska 22,4%, Francuska više od 12% i Njemačka 11,3% nezaposlenih. Švedska, država blagostanja, stavila je naglasak na očuvanje pune zaposlenosti, gospodarski rast i učinkovitost. Glavni stub države, puna zaposlenost, srušio se! Stopa nezaposlenosti iznosi rekordnih 10% u lipnju 1993. godine.

Širom svijeta nezaposleno je 100 milijuna radnika, a još 600 - 700 milijuna naporno radi i jedva zarađuje za goli život. Nezaposlenost u istočnoj Europi uskoro bi mogla dostići stopu od 20%. "Perspektive svjetskog zapošljavanja su mutne, jer 30% svjetske populacije ili je bez posla ili se bori za preživljavanje", procjenjuje Međunarodna organizacija za rad (ILO). Nezaposleni širom svijeta optužuju političare i strane u tarifnim pregovorima da ne nalaze nikakve odgovore na krizu nezaposlenosti. Sigurna radna mjesta preko noći postaju ugrožena, nekada uspješna poduzeća i industrijske grane posluju s velikim gubicima (metalurgija, automobilska industrija, neki rudnici i dio poljoprivredne proizvodnje). Europski radnik je skup, najskuplji na svijetu. Prosječna zarada na sat u Njemačkoj iznosi 23 dolara, u Americi 15, a u Japanu 16 - uz druge beneficije za njemačke radnike (radni tjedan 37,5 sati, godišnji odmor od 6 tjedana i 11 slobodnih dana povodom raznih blagdana). Eksperti se slažu da se mora obuzdati visoka cijena rada i da se istodobno povećava proizvodnost rada. Nezaposlenost se ne može suzbiti na klasičan način "otvaranjem novih radnih mjesta, javnim radovima i slično". Dakle, promjene su nužne i u kapitalističkom gospodarstvu, a to je jedino moguće transformacijom radnika u male gospodarstvenike. Broj najamnih radnika mora se smanjivati, s tim što bi se povećao broj samostalnih poduzetnika i njihovih suradnika u malim i srednjim, poslovno povezanim poduzećima! Najamnina bi se trebala preobraziti u dobitak (profit) stečen na tržištu.

2. Vlade su prezadužene. Javni dugovi za sve zemlje EU u prosjeku premašuju 6% bruto nacionalnog proizvoda. Ugovor iz Mاستrihta obvezuje sve članice EU da do 1996. godine smanje proračunske deficite do razine od 2%. Proračunski deficit SAD premašio je 500 milijardi dolara godišnje. Godine 1993. europske zemlje zabilježile su pad bruto nacionalnog proizvoda od 0,3%. Najgore je u Njemačkoj koja je imala pad od skoro

blizu 2%. Ranije zvanične prognoze predviđjele su rast od 0,75%. Nova zajednička poljoprivredna politika EU osigurat će povećanje subvencije onim poljoprivrednicima koji su obvezni ostaviti nezasađeno 5% obradive zemlje za žitarice, uljarice, grašak i grah. U skladu s reformama EU 1,48 milijuna hektara obradivog zemljišta u Francuskoj morat će se ostaviti nezasađeno. Zauzvrat, povećavaju se subvencije poljoprivrednicima sa 45 na 57 ekija (47 dolara) po toni žitarica. Došlo se u paradoksalnu situaciju: na Istoku se gladuje, a na Zapadu se plaćaju poljoprivrednici da smanje proizvodnju hrane!? Pretvara li se to država blagostanja u državu lumpenproletera?

Svjetsko gospodarstvo ne uspijeva ostvariti svoju nekadašnju vitalnost, zaključak je Instituta za promatranje svijeta, koji analizira podatke iz 42 ključna sektora. U razdoblju 1990-92, svjetski bruto proizvod (zbroy svih novoprodučenih roba i usluga) pao je za 3%. Globalna proizvodnja žitarica (po statističkoj glavi stanovnika) pala je za osam posto od svoga povijesnog vrhunca dostignutog 1984. godine. To znači da opada po stopi od jedan posto godišnje. Vrhunac proizvodnje struje iz nuklearnih elektrana zaustavljen je 1990. godine, a proizvodnja ugljena opada od 1989. godine. Broj proizvedenih cigareta opao je za 4,4% u razdoblju od 1990. do 1992. godine. Posebno zabrinjava nestašica vode. Svi ovi podaci ukazuju na neugodne realnosti u globalnom gospodarskom razvoju.

3. Armija beskućnika u Europskoj zajednici dostiže 3,5 milijuna ljudi a najviše ih ima u razvijenim zemljama: Njemačkoj (1,300.000), Velikoj Britaniji (629.000) i Francuskoj (627.000). U SAD više od 70 milijuna građana prima razne oblike pomoći. Za 32 milijuna najsiromašnijih, koji nemaju nikakvu formu zdravstvene zaštite, treba za naredne četiri godine izdvojiti po 175 milijardi dolara. Prema zvaničnim mjerilima siromašnom se drži četveročlana obitelj s prihodima od 14.335 dolara godišnje. Tu spada 14,5% ukupnog broja domaćinstava u SAD. Iako, međutim, Japan važi za jednu od najbogatijih zemalja svijeta, u Tokiju, Osaki i Jokohami živi najmanje dvije trećine beskućnika. Ima mišljenja da je taj broj i daleko veći. Više od pola milijuna Austrijanaca živi u siromaštvu. Prema statistici 1992. godine 579.000 stanovnika Austrije imalo je mjesečne prihode manje od 6.500 šilinga, a ta suma je utvrđena kao egzistencijalni minimum.

U Francuskoj odnos zaposlenih i umirovljenika je tri prema jedan, ali će već 2010. godine biti jedan prema jedan. Mirovine se isplaćuju iz tekućeg priljeva i iznose 70% prosječnog desetogodišnjeg prihoda. Da bi se osigurala sredstva u bliskoj budućnosti treba tri puta povećati dažbine aktivnom stanovništvu i gospodarskim poduzećima. Slično je i sa zdravstvenim osiguranjem gdje ukupna potrošnja iznosi 8,4% bruto nacionalnog dohotka. Za ukupna socijalna davanja odvaja se 44,5% od bruto proizvoda, te je Francuska pri samom vrhu zemalja OECD-a. U Švedskoj je 1992. godine javna potrošnja iznosila 67% BNP u odnosu na 41% koliko iznosi prosjek u zemljama OECD-a. Nacionalni dug iznosi 125 milijarde dolara, a gospodarski rast je zaustavljen i zemlja se nalazi u najtežoj recesiji od Drugog svjetskog rata. Na drugoj strani državna birokracija troši prevelike novce poreskih obveznika. Primjera radi, 19.

susret na vrhu predsjednika sedam industrijski najrazvijenijih zemalja svijeta u Tokiju, srpnja 1993. godine koštao je domaćina 80 milijuna maraka. Clintonova ekspedicija brojala je 650 osoba, a samo hotelski apartman predsjednika SAD koštao je 8.200 maraka dnevno. Ova svota dovoljna je za mjesečne plaće 1.000 ruskih rudara!³ Nameće se pitanje redefiniranja i redukcije socijalnih davanja u "državama blagostanja". Bogate nordijske zemlje počele su "demitirati" svoj sustav socijalne politike. Oštro se kreću davanja nezaposlenima, studentima i umirovljenicima. Njihov primjer slijedi Njemačka i Velika Britanija. Bo Sandersten⁴, profesor ekonomije na Lund Sveučilištu u Švedskoj piše: "S državom blagostanja je svršeno. Kroz par godina ona će se srušiti kao ispuhani madrac". Država blagostanja pretvara se u državu neradnika i zabušanata, jer "ima više smisla sjediti kod kuće nego ići na posao"!

Država ne može prevaljivati nerad na teret poreskih obveznika - radi očuvanja socijalnog mira. Na Prvom svjetskom kongresu međunarodnog udruženja poreskih obveznika (TAI), 15 zemalja članica tražilo je smanjenje državnih izdataka za petinu. Njihova poruka je: "Poreski obveznici svih zemalja ujedinite se - radi smanjenja državne potrošnje, a time i poreskih obveza".

Sve to navodi na pomisao, a što potvrđuje ekonomska i politička stvarnost širom Europe, da je liberalni kapitalizam preživio i da je koncept "države blagostanja" *neostvariv* u sadašnjem gospodarskom sustavu! Potrebno se zalagati za stvaranje novog svjetskog poretka čije bi osnovne odrednice trebale biti:

1. razvoj znanosti i tehnologije;
2. elementarna ljudska prava, prije svega pravo na rad i "sveto" pravo privatnog vlasništva;
3. slobodno tržište i
4. regionalno udruživanje.

Doduše, ovakav koncept traži detaljnu razradu i otklanjanje brojnih nejasnoća i proizvoljnih tumačenja (prije svega u području ljudskih prava)! **Pravo na rad** je prošireno, iz humanitarnih razloga, i na materijalnu zaštitu u slučaju nezaposlenosti. Pored rada - preko proračuna plaća se i nerad!? Privatno vlasništvo i poduzetništvo u mnogim državama dolaze pod kontrolu nesposobnih i korumpiranih političara, koji "u ime naroda" veoma lukavo pljačkaju svoje podanike. U nekim zemljama stvorena je nova sila - kleptokracija. To je kriminalni aparat (mafija; jakuze; trgovci drogom, oružjem, radioaktivnim materijalima, opasnim kemikalijama) čije su aktivnosti odlično organizirane. Vrh državnog aparata i neke političke stranke su u sprezi s čelništvom kleptokracije. Demokracija je prva žrtva te sprege.

3 "Hrvatska ljevica", Zagreb, br.4/1995. , str. 18-19,

4 Op. c. str. 24

"Vlast uhićuje lopove, jer ne trpi konkurenciju", ironična je poruka građana Buenos Airesa, kada je vlada "pokušala" suzbiti neke kriminalne radnje u kojima je i sama sudjelovala. Ta poruka važi i za neke postsocijalističke zemlje koje na pogrešan način uvode tržišno gospodarstvo. Slobodno tržište je, ponekad, samo fraza koju moćnici upućuju manjim državama i slabijim poduzećima. Veliki i bogati zadržavaju za sebe privilegiran monopolistički položaj. **Regionalno udruživanje** je vrlo nužno, ali ne po diktatu vodećih ekonomskih sila. Osim toga, regionalno udruživanje nije jedini oblik udruživanja. Konačno, novi svjetski ekonomski poredak zaniva se na **novim tehnologijama**, s tim da se one moraju primjenjivati svuda. Nedopustivo je da se prljave tehnologije sele u siromašne države pod izgovorom "gospodarskog razvoja".

3. RAĐANJE NOVOG KAPITALIZMA NA NAČELIMA NOVOG PROIZVODNOG ODNOSA : MALI GOSPODARSTVENICI I VELIKA KORPORACIJA (FRANŠIZATI I FRANŠIZANT)

Stvaranje novog društva jedini je izlaz iz krize za sve postsocijalističke zemlje. Ideološke zablude o socijalizmu ne treba zamjenjivati o vječnosti i nepromjenjivosti liberalnog kapitalizma. Lažni socijalizam umire u teškim mukama, ali to ne dokazuje da tranzicija gospodarskog sustava istočnoeuropskih zemalja znači povratak u liberalni kapitalizam. Nove tehnologije i poslovno udruživanje omogućavaju rađanje novog odnosa proizvodnje "u krilu samog starog društva". U razvijenim zemljama Zapada postupno se napuštaju mamutske tvornice s mnoštvom najamnih radnika i prelazi se na nove poslovne kooperacijske odnose (franšizing odnose) velike korporacije s mnogobrojnim partnerima u malom gospodarstvu (small business). Ukazujemo na nekoliko odabranih primjera:

1. Bjelodano je da Japan ima dobro definiranu ekonomsku politiku prema malim poduzećima koja čine kraljevicu gospodarskog sustava. Umjesto da male firme konkuriraju jedna drugoj, one surađuju s velikom korporacijom. Osnovni zakon o malim i srednjim poduzećima, donesen 1963. godine označava te firme kao vitalnu društvenoekonomsku komponentu i određuje unapređivanje položaja ljudi zaposlenih u tim malim firmama - svojim osnovnim ciljem!! Napušta se postupno klasična struktura gospodarstva s mnogobrojnim najamnim radnicima koji disciplinirano rade u velikim tvornicama.

Takva ekonomska integracija, kao i potpora nadležnih državnih organa, omogućila je Japanu da postigne tako brz rast u poslijeratnom razdoblju i razvije se u veliku svjetsku gospodarsku silu. Posebno treba naglasiti da na razini kooperanata, osobito u proizvodnim djelatnostima, dolazi do sve veće akumulacije novih tehnologija. Protok informacija od "roditelja" (velike firma) do kooperanata mnogo je doprinio podizanju

tehnološke razine kooperanata. "Roditelj" mu pruža savjete o svemu, počev od rasporeda strojeva, do kontrole kvalitete i obračuna troškova. Za uzvrat, kooperanti isporučuju dijelove i komponente po sustavu "točno na vrijeme", a to omogućuje mnogim velikim proizvođačima da posluju bez zaliha!!

2. Razvoj proizvodnih snaga u SAD, također, trasirao je put novim kooperacijskim odnosima. I pored razlika u tradiciji, vjeroispovijesti i ideologiji između Dalekog Istoka i Zapada - proizvodne snage ruše klasičan najamni odnos i trasiraju put za nastanak gotovo identičnog kooperacijskog poslovnog odnosa, koji se obrađuje u tzv. agencijskoj teoriji. Odnos između vlasnika (dioničara) i menadžera se proširuje na odnos menadžera sa svim stejkholderima poduzeća. Pojedinci ili skupine koje mogu utjecati na poslovne rezultate poduzeća ili su pod utjecajem tih rezultata - nazivaju se stejko-holderima. Agencijski odnos se definira kao ugovor kojim principal angažira agenta da obavi neki posao ili uslugu za njega. Interesi agenta i principala se razlikuju. Principal može limitirati odstupanje od svojih interesa. Agencijski ugovor sličan je japanskom ugovoru o kooperaciji, gdje dominira interes kooperanta, tj. nositelja sustava.

3. U zemljama Zapadne Europe (Francuska, Njemačka, Velika Britanija) novi oblik dugoročne poslovne kooperacije malih poduzeća s velikim dobio je naziv *franšizing*. Mali gospodarstvenici (franšizati) okupljaju se oko velike kooperacije (franšizant, kooperator, dominator) koja je nositelj sustava poslovne kooperacije. Franšizant može biti proizvođač, grosista ili detaljista, hotelijer ili ugostitelj, obrtnik ili serviser koji posjeduje poznato ime (Philipps, Toyota, Spar, Beneton, Betta, International, L. Straus, Avis, McDonalds), čiji su proizvodi ili firme sinonimi kvalitete i sigurnosti. Franšizant ima jednu provjerenu tehniku poslovanja, određenu metodu rada koju ustupa nezavisnim poduzetnicima (malim tvorničarima, trgovcima, obrtnicima, ugostiteljima, hotelijerima, farmerima) na širem tržišnom segmentu - pomažući im ujedno u realizaciji poslova radi kojih su stupili u franšizing sustav. Franšizant naplaćuje svojim partnerima (franšizantima) ustupanje franšize na korištenje. To može biti jednokratna taksa u fiksnom iznosu prilikom ulaska u sustav. Osim toga, za vrijeme trajanja ugovora o franšizingu kooperirana poduzeća plaćaju određeni postotak od ostvarenog prometa. Takav sustav prelazi nacionalne granice, pa se zbog toga koristi najviše u poslovanju multinacionalnih kompanija.

Prema tome, društvene i ekonomske promjene koje su se, po Marksu, mogle dogoditi putem revolucije - evo, ostvaruju se mirnim putem - evolucijom! Veliki dio radnika pretvorio se u "small business-e", u novu klasu čiji prihodi potječu ne samo od rada već od uloženog kapitala. Bitne karakteristike novog proizvodnog odnosa (kooperacijskog umjesto najamnog) bile su takve da je on mogao nastati sam u uvjetima najrazvijenijih zemalja svijeta. Po mišljenju J. K. Galbraitha⁵ "nužda je već dovela do

5 J.K. Galbraith: "Nova industrijska država". "Stvarnost", Zagreb, 1870. str.115

toga da se *novi socijalizam* razvio više nego što većina ljudi sluti". U suvremenom tržišnom sustavu "čovjek koji zaslužuje javne pohvale je mali poduzetnik... koji potrošačima stoji na raspolaganju dvadeset i četiri sata dnevno... on je dobrotvor i uzor mladima... na svojoj zemlji radi uvečer, nedjeljom i na praznične dane i koji na sličan način zapošljava svoju ženu i djecu" - piše Galbraith. Mali gospodarstvenik je, dakle, veliki radnik i dobar domaćin.

To znači, da bi mala i srednja privatna poduzeća i radnje u vlasništvu malih gospodarstvenika trebala biti osnovni organizacijski oblik poslovanja u suvremenom tržišnom gospodarstvu, pa čak i u nekim djelatnostima izvan gospodarstva. Mali gospodarstvenici nisu sitni robni proizvođači. Oni nisu konkurenti industrijskim proizvođačima, već kooperanti. Država je dužna pomagati razvoj "small businessa" i odgovarajućih franšizing sustava pozorno izučanim mjerama ekonomske politike. Mali gospodarstvenici po pravilu se moraju poslovno udruživati radi zajedničkog obavljanja nekih poslovnih funkcija koji sami ne mogu s uspjehom obavljati. *Inicijativu* za poslovno udruživanje pokreće velika korporacija ili najuspješniji među malim gospodarstvenicima. Međusobni odnosi reguliraju se na dugoročnoj osnovi ugovorom o franšizingu, kojim se do detalja utvrđuju sva prava i obveze.

Stari proizvodni odnosi RADNICI - KAPITALIST zamjenjuju se novim proizvodnim odnosom MALI GOSPODARSTVENICI - VELIKE KORPORACIJA. Poznata društvena poduzeća moraju se vlasnički i poslovno transformirati u velike korporacije. Upravljanje takvim kompanijama je komplicirano, utjecaji su raznovrsni, a dominiraju oni koji drže "kontrolni paket dionica". Nekada je dovoljno i 20% od vrijednosti kapitala. Velike korporacije i druga velika poduzeća i banke poslovno se povezuju po *holding sustavu*. Bez dominantnog utjecaja privatnog vlasništva - ne mogu se uvoditi ni franšizing ni holding sustav. *Besmisleno je stvaranje dioničarskih društava i holding korporacija u poduzećima društvenog vlasništva*. Isto pravilo važi i za poduzeća u čistom državnom vlasništvu. Profesor Jeffry Sacks⁶ izjavio je: "privatizacija je najveći izazov istočno-europskim zemljama koje žele prijeći na tržišnu ekonomiju... Tržišni sustav, pak, nije moguć ako je većina gospodarstava u državnom vlasništvu. Da bi se državno vlasništvo smanjilo, potrebno je pravo tržište kapitala na kojem će se prodavati dionice poduzeća...". Nažalost, u zemljama na Istoku teško se dolazi do odluke o reprivatizaciji i denacionalizaciji. Najveći otpori su u državnoj birokraciji, koja savjetuje da se ne prenamagluje s vlasničkim promjenama jer je "nasilna privatizacija isto što i nasilna kolektivizacija"! Birokracija gubi iz vida da je nacionalizacija pljačka, a privatizacija je pravda - spora ali dostižna! Novi proizvodni odnos zasniva se na privatnom vlasništvu malih gospodarstvenika. Naši ljudi žele, ponajprije, imati svoju

6 "Slobodna Dalmacija", 19. 6. 1993. godine

njivu, svoju farmu, svoju radionicu, svoj hotel, svoju prodavaonicu, a poslije toga će kupovati dionice uspješnih firmi gdje će postati suvlasnici (dioničari) velike korporacije.

Socijalizam na Istoku je propao jer nisu poštovana tri najvažnija prava čovjeka - *religija, sloboda i vlasništvo!* Velika povelja o slobodama, poznata pod imenom "Magna Carta libertatum" iz 1215. godine predviđa da slobodan čovjek može biti kažnjem i za veću krivicu, pri čemu "treba ostati nepovrediva njegova osnovna imovina". Za trgovca treba "da njegova roba ostane nepovrediva". Čak su i kmetovi tako kažnjavani da je "njihov imetak ostao nepovrediv". Iznenadujuće je da i feudalci priznaju nepovredivost vlasništva kmetovima! Deklaracija Ustavotvorne skupštine Francuske iz 1789. godine proklamira ova prava: "Ljudi se rađaju i cijeloga života ostaju slobodni i jednaki... Vlasništvo je nepovredivo i sveto pravo..." Ustav SSSR donesen 1936. god. obvezuje svakog građanina "da čuva i jača društveno, socijalističko vlasništvo kao svetu i nepovredivu osnovu sovjetskog poretka". Buržoaska revolucija proklamira a socijalistička revolucija ukida nepovredivost prava vlasništva čovjeka i građanina. Ekonomske reforme u istočnoj Europi moraju ispraviti tu pogrešku. Najamni radnici su lišeni vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, oni su kategorija klasičnog kapitalizma. Novi sustav gradi se bez radnika.

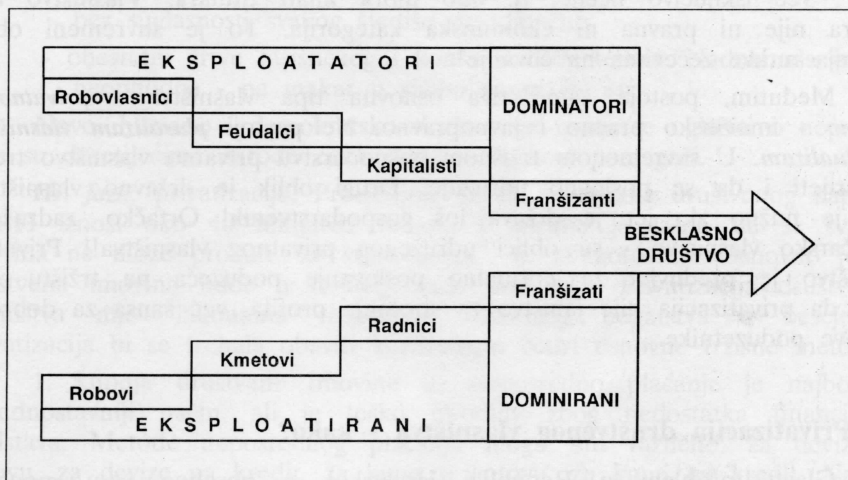
Teorija divergencije "dva suprotstavljena sustava", koje su obrađene u ekonomskim znanostima o *antisocijalizmu i antikomunizmu*, zamjenjene su novim znanstvenima teorijama o konvergenciji. O makro-ekonomskoj konvergenciji pisao je J. Tinbergen⁷. Po njegovom mišljenju optimalan gospodarski sustav kombinira elemente tržišta i plana, osnovnih alokativnih instrumenata kapitalizma, odnosno socijalizma. J.K. Galbraith⁸ razrađuje elemente mikro-ekonomske konvergencije. Rad korporacija na Zapadu, po njegovom mišljenju, voma je sličan poslovanju krupnih poduzeća na Istoku. Ogromna zasluga pripada Galbraithu što je ukazao na male poduzetnike, koji u tržišnom sustavu "zaslužuju javne pohvale". Međutim, propast lažnog socijalizma u zemljama istočne Europe morao bi utjecati na preispitivanje teorije o konvergenciji kapitalizma i socijalizma. Možda bi se u ovom slučaju moglo govoriti samo o sukcesiji, a ne o konvergenciji društvenoekonomskih sustava.

Nažalost, reformske mjere istočno-europskih zemalja, kojima se tržište, privatno vlasništvo, nove tehnologije, poduzetništvo, i motivacija za rad - tumače se kao povratak kapitalizmu. Povijest razvoja proizvodnih odnosa ljudskog društva ukazuje na vjekovnu konvergenciju dviju suprotstavljenih klasa. Rob, kmet, radnik i mali privrednik - je dugoročan proces oslobađanja neposrednih proizvođača. Rob i kmet se postupno pravno

7 Ekonomski leksikon - The New Palgrave a Dictionary of Economics, The Macmillan Press Limited, London, 1987. str. 652-654.

8 J.K. Galbraith: op. cit. str. 167

oslobađaju. Radnik je pravno potpuno slobodan, ali je ekonomski zavisian. Vlasništvo pretvara radnika u *malog gospodarstvenika, koji je slobodan i pravno i ekonomski*. Na drugoj strani evoluira i klasa eksploatatora. Oni sve manje ugnjetavaju svoje potčinjene, poštujući sve više njihova ljudska prava - ponajprije na osobnu slobodu, a zatim i na vlasništvo. Robovlasnik, feudalac, kapitalist i franšizant - je proces pretvaranja klasnog neprijatelja i grubog eksploatatora u iskusnog poslovnog partnera čije znanje treba iskoristiti. To najbolje ilustrira prikaz na sl. 1:

Sl. 1 Konvergencija klasa vodi u besklasno društvo

4. PRIVATIZACIJA DRUŠTVENOG VLASNIŠTVA; PLURALIZAM ILI DUALIZAM VLASNIŠTVA

4.1. Zablude o državnom i društvenom vlasništvu

Nakon revolucije skoro sve zemlje na Istoku izvršile su nacionalizaciju sredstava za proizvodnju i poljoprivrednog zemljišta. Međutim, sve to nije predano u vlasništvo i na upravljanje radnicima i seljacima - već preglomaznoj državnoj i partijskoj birokraciji. Eksploatatorski karakter društvenih odnosa time je pogoršan, jer je birokracija veći i podmukliji eksploatator i od najgoreg kapitaliste. "Tvornice radnicima, a zemlja seljacima" - revolucionarna parola pretvorena je u veliku obmanu naroda u svima istočnoeuropskim zemljama. Nacionalizirana imovina pretvorila se u društveno-birokratsku i proglašena je, da ironija bude veća, u jedini pravi oblik neeksploatorskog socijalističkog vlasništva!? Privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju je ukinuto, jer "to vodi u eksploataciju i kapitalizam"!

U tražnji izlaza iz takve društveno-ekonomske besmislice u bivšoj Jugoslaviji se konstituira društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, Edvard Kardelj⁹, idejni tvorac nove vlasničke zablude, piše: "društveno vlasnički odnosi u samoupravnom udruženom radu ne mogu se iskazati klasičnim društvenim pravnim formulama... Sredstva za proizvodnju u društvenom vlasništvu pripadaju svakom tko radi... Ali prema tim sredstvima nitko ne može imati nikakva privatna vlasnička prava. U tom smislu društveno vlasništvo je svačije i ničije". Vlasništvo ne može biti "svačije i ničije", već isključivo nečije, tj. ono mora imati titulara. Vlasništvo bez titulara nije ni pravna ni ekonomska kategorija. To je suvremeni oblik "davanja mrkve zečevima na čuvanje".

Međutim, postoje samo dva osnovna tipa vlasništva - *privatno* i *državno* - imovinsko pravno i javnopravno. Ne postoji *pluralizam vlasništva* već *dualizam*. U suvremenom tržišnom gospodarstvu privatno vlasništvo treba odumrijeti i da se poslovno udružuje. Drugi oblik je državno vlasništvo, koje je nužno zlo jer je država loš gospodarstvenik! Ortačko, zadružno, dioničarsko vlasništvo - su oblici udruženog privatnog vlasništva!! Privatno vlasništvo je preduvjet za normalno poslovanje poduzeća na tržištu. To znači da privatizacija nije jamstvo za stjecanje profita, već šansa za dobre i marljive poduzetnike.

4.2. Privatizacija društvenog vlasništva - kako?

Glavni problem u Republici Hrvatskoj, a posebno i u mnogim državama na Istoku je - kako izvršiti privatizaciju društvenog vlasništva i naučiti ljude da uspješno posluju u vlastitim poduzećima, malim tvornicama, radionicama, radnjama, na njivama i farmama!? Po mišljenju autora ovog rada taj posao bi se mogao obaviti relativno brzo i učinkovito - u tri faze:

I. faza: privremena nacionalizacija (podržavljenje) cjelokupnog društvenog vlasništva. Bit ove faze je u sprečavanju pljačke. Njoj prethodi precizna knjigovodstvena evidencija, na jedinstvenim načelima i centralizirano. Država je pravila pogreške, ona ih mora i ispravljati. Nerealno je očekivati da će se "samoupravnim odlukama" izvršiti valjana privatizacija društvenog vlasništva. Naprotiv, takav način transformacije bio bi uvod u legaliziranu pljačku društvene imovine. Ne pomažu ni komplicirane "procjene društvenog kapitala", koje vrše brojne ekipe stručnjaka i za velike novce.

II. faza: ispravljanje svih nepravdi iz doba "diktature proleterijata". Najvažniji poslovi iz tog područja su:

- vratiti vlasnicima nacionalizirnu imovinu 1946. i 1948. godine.
- Imovinu koju je fizički nemoguće vratiti (porušene zgrade,

⁹ E. Kardelj: "Izbor iz dela", tom 2, "Komunist", Beograd, 1979., str. 9-26

- otpisani strojevi i sl.) trebalo bi zamijeniti sličnom imovinom ili njihovu vrijednost nadoknaditi u novcu ili vrijednosnim papirima;
- vratiti seljacima ekspropirano poljoprivredno zemljište ili izvršiti pravičnu nadoknadu u naturi ili novcu;
  - vratiti oduzetu imovinu Katoličkoj crkvi i drugim vjerskim zajednicama;
  - vratiti staru deviznu štednju građanima. Nedopustivo je da se dugovi eventualno namire državnim obveznicama - po sili zakona bez suglasnosti svakog štediše pojedinačno;
  - obešteti žrtve fašističkog i komunističkog terora. Nadoknada je neophodna - pa makar u simboličnom iznosu.

Novo, humano i demokratsko društvo ne može se oglušiti o nepravde koje su desetljećima narodu činili diktatori njihovi pomagači.

III. faza: privatizacija. Procjenjuje se da vrijednost društvenog kapitala u RH iznosi oko 40 milijarda dolara. I laicima je jasno da se sva ta imovina ne može prodati "za svjež novac", tj. za gotovinu. Osnovno je da društvena imovina bude u funkciji rada poduzeća. Privatizacija društvenog vlasništva nije "lakoumna raspodjela narodnog bogatstva u besćenje". Privatizacija bi se trebala obaviti korištenjem četiri osnovne tržišne metode:

1. kupnja društvene imovine uz neposredno plaćanje je najbolji i najjednostavniji način, ali je teško izvodljiv zbog nedostatka financijskih sredstava. Metode neposrednog plaćanja mogu biti različite: za devize u gotovu, za devize na kredit, za kune u gotovu, za kune na kredit. Na taj način najbrže se mogu privatizirati: poslovni prostor za malo gospodarstvo, zemljište, vozila, namještaj, stanovi, neke vrste strojeva i uređaja. Utvrđivanje prodajne cijene treba vršiti na aukcijski način, bez jalovog administriranja preko agencija za procjenu društvenog kapitala. Japanski stručnjaci savjetuju da na taj način treba privatizirati mala poduzeća u trgovini, obrtništvu, poljoprivredi, ugostiteljstvu i sl.

2. kupnja društvene imovine putem dionica obavlja se kada su u pitanju velika poduzeća, željeznica, poštanska i telekomunikacijska poduzeća, zračne luke, rudnici, tj. skupe, velike i fizički nedjeljive cjeline. Tržište papira od vrijednosti treba postati najznačajnije tržište u našoj zemlji. Nažalost, proces transformacije društvenih poduzeća u dionička društva u svim istočnoeuropskim zemljama obavlja se suviše sporo, a često i pogrešno. Po pravilu, vaučeri se teško pretvaraju u dionice, a ove se rijetko prodaju na burzama. Time se kompromitira dioničarstvo.

3. Razne vrste zakupa, stanarina, lizinga i zakupa treba koristiti za privatizaciju društvene imovine koja nije kupljena. Prihodi od stanarine trebaju se slijevati u fond za razvoj i prestrukturiranje gospodarstva, a ne da se koristi za osobne dohotke direktora i šefova propalih socijalističkih poduzeća.

4. sudjelovanje u dobiti (napolica u poljoprivredi) treba se primjenjivati u onim slučajevima, kada nije moguće društvenu imovinu dati

u zakup, jer nije izjesno da će se ekonomski uspješno poslovati. Ako nema dobiti - stanarina neće stvoriti gubitak poduzetnika. Istu funkciju ima i oslobađanje od poreza u prvoj godini rada.

5. najzad, društvena imovina može se privremeno ustupiti i na *besplatno korištenje*. Žalosno je da strojevi i pogoni propadaju a da se ne koriste. Samom činjenicom da se društvena imovina koristi ona se održava i time se usporava njezino propadanje. Seljak daje njivu na besplatno korištenje i obrađivanje, da je korov ne bi upropastio.

Prema tome, privatizacija društvenog vlasništva nije sama sebi cilj. Paralelno treba vršiti *transformaciju zaposlenih* iz društvenih poduzeća u *vlasnike* malih i srednjih privatnih poduzeća i radnji u njihove (*su*)*radnike!*

5. NAČELA POSLOVNE POLITIKE PODUZEĆA

5.1. Menadžment

Privatizacija mijenja sustav upravljanja poduzećem. Radničko samoupravljanje se transformira u vlasničko upravljanje. Jeffry Sachs¹⁰ drži "da radničko samoupravljanje sliči na kokošinjac povjeren lisici na čuvanje"! Sustavi upravljanja u malim poduzećima i u velikoj korporaciji bitno se razlikuju. Autentično vlasničko samoupravljanje moguće je samo u malom autonomnom poduzeću ili radnji, gdje je vlasnik istodobno i najbolji djelatnik - poduzetnik. U velikoj korporaciji ima mnogo udruženih poduzeća i dioničara, poslovanje je heteronomno uz pluralizam vlasnika. To znači da se mora primjenjivati *vlasničko heteroupravljanje*. Radničko samoupravljanje poduzećima je besmislica dogovorne ekonomije. Sada se može govoriti isključivo o vlasničkom upravljanju, a ono može biti samoupravljanje i heteroupravljanje. Jedno bez drugoga je nemoguće, kao što je nemoguće i besmisleno obavljati podjelu rada bez udruživanja zainteresiranih poduzetnika.

Menadžment je svojevrsna tehnologija domaćinskog upravljanja poduzećem i sastoji se iz: *planiranja*, *organiziranja* i *kontrole* poslovne aktivnosti. Postoje tri etape razvoja menadžmenta u poduzeću. U prvoj etapi jedna osoba dominira poduzećem (menadžer općeg tipa) i obavlja istodobno veliki broj različitih poslova. U drugoj etapi narastaju dimenzije poduzeća, te je neophodno da se angažira tim menadžera različitih struka za obavljanje specijaliziranih poslovnih funkcija. U trećoj etapi, stvaranjem velikih korporacija s mnogo relativno samostalnih organizacijskih jedinica ili poduzeća, treba rasporediti menadžere u upravi velike korporacije i u *svim organizacijskim jedinicama*. Njihov rad mora biti koordiniran i kontroliran. Od izuzetnog značaja su menadžeri s *liderskim osobama*. Oni kreiraju

10 Jeffry Sachs: "Slobodna Dalmacija", Split, 19. 6. 1993. godine

strategijsku viziju razvoja poslovnog sustava, koja će mobilizirati druge poduzetnike i kooperante da ulože napore kako bi se vizija ostvarila.

Vlasnici mogu neposredno upravljati svojim poduzećem, osobito kada su u pitanju manji i srednji kapaciteti. Praksa pokazuje da menadžeri ne primaju plaću već dobivaju odgovarajući postotak od neto ostvarene dobiti. Oni imaju potpuno odriježene ruke za donošenje poslovnih odluka iz svoje nadležnosti. Skupština dioničara, upravni i nadzorni odbor dobro prate poslove koje vode menadžeri. U slučaju da oni ne vode uspješno povjereno im poduzeće, smjena menadžerske ekipe vrši se brzo i učinkovito. Vlasnici kapitala mogu prepustiti poduzetničku (poslovnu) funkciju menadžerima, ali to ne znači da su se odrekli svoga kapitala i da nisu zainteresirani za veličinu dobiti koju kapital donosi.

5.2. Motivi privređivanja, raspodjela prihoda

Motiv je pokretačka snaga koja prinuđuje čovjeka na aktivnosti u želji da se postigne određeni cilj. Poznato je preko 600 različitih bioloških, političkih, regionalnih, ekonomskih, intelektualnih i drugih motiva. Rad u suvremenom društvu nije zadovoljstvo, već nužnost za opstanak čovjeka. Motivacija za rad i privređivanje bitno se razlikuju u povijesnim epohama. Rad je za Grka predstavljao prokletstvo. Rani kršćani slijedili su jevrejsku tradiciju držeći rad božjom kaznom. Martin Luter je tvrdio da je rad univerzalna osnova ljudskog društva i način služenja Bogu. Motivacija ekonomske aktivnosti u islamskoj ekonomiji je potrošnja bez pohlepe i škrтости, a zatim ušteda kojom se osigurava budućnost i želja za boljim životom nasljednika.

S nastankom kapitalizma rad poprima novo značenje. Stavljajući se naglasak na materijalne stimulanse i nagradu za kvalitetno obavljen rad. Polazi se od osnovne ekonomske pretpostavke da je čovjek racionalno biće i da nastoji radom uvećati svoje materijalno blagostanje, kao najvažniji ekonomski motiv. Siromaštvo motivira na rad. Ekonomski motivi nisu jedini koji podstiču gospodarske subjekte na rad i privređivanje, ali su svakako najvažniji. Dobitak je najvažniji stimulans koji podstiče motive rada i zalaganja svakog gospodarskog subjekta. Gubitak stvara razočarenje i negativno utječe na rad poduzeća. Prema tome, cilj svake ekonomske aktivnosti treba biti ostvarenje što većih i raznovrsnijih prihoda uz odgovarajuće troškove - kako bi se postigao što veći dobitak na duži rok. Dobitak (ušteda) treba se plasirati (investirati) u razvoj gospodarstva.

6. VAŽNIJI ELEMENTI DRŽAVNE MAKROEKONOMSKE POLITIKE

(a) *Pravna država* je osnovna pretpostavka za uspješno funkcioniranje gospodarstva na pravdi i znanstvenim argumentima, a ne na samovolji jednopartijske parlamentarne većine. Pravna država ima kratke i jasne zakone, učinkovitu kontrolu i pravedne sudove. Državom i društvom se vlada u skladu sa saznanjima teorije sustava, teorije upravljanja i odlučivanja. U svome radu zakonodavac se treba pridržavati načela: "sve je dozvoljeno, osim onoga što je izričito zakonom zabranjeno".

Izuzetno može važiti suprotno pravilo "sve je zabranjeno, osim onoga što je zakonom izričito dozvoljeno". Ono se koristi, kada je u interesu građana i potrošača. Na primjer, svi aditivi (dodaci) hrani su zabranjeni, osim onih koji su izričito zakonom nabrojeni. Zakoni moraju učinkovito štiti povjericu, a ne da povlašćuju dužnika. Špekulacije i neloyalna konkurencija moraju se iskorijeniti. Inspekcija i financijska policija trebaju raditi brzo i učinkovito, svaka zlouporaba položaja i korupcija moraju se oštro kažnjavati. Deregulacija treba spriječiti inflaciju propisa o ponašanju gospodarskog subjekta. Mora se shvatiti aksiom da se gospodarski subjekt uvijek ponaša racionalno, a da su zakoni često iracionalni i konfuzni. Georg Stigler¹¹ dobitnik Nobeleva nagrade u području ekonomije za 1982. godinu, zalaže se za "smanjenje uloge države u gospodarstvu". Rad državne birokracije je spor i kompliciran, drži Stigler, mjere stižu sa zakašnjenjem, a politički organi ne mogu kontrolirati kako se te mjere ostvaruju.

(b) U *monetarnoj politici* mora se stvarati autentična i dugoročna *konvertibilnost* kune. Neophodno je da se kamatne stope održavaju na racionalnoj razini, kako bi se stimulirala štednja, a obeshrabrivala pretjerana potrošnja. Stopa inflacije mora biti ispod razine kamatnih stopa. Kredite odobravati u skladu s obujmom štednje. *Likvidnost banaka je preduvjet prosperiteta gospodarstva*. Platni promet je funkcija poslovnih banaka. Dužnici moraju o roku podmiriti svoje obveze, a sankcije za insolventne trebaju biti krajnje rigorozne (prinudna naplata, likvidacija poduzeća). Tečajevi valuta i kamatne (interesne) stope moraju biti stabilne na duži rok. Iz kompleksa monetarno-bankarskih problema hitno treba rješavati sljedeće:

1. građani i gospodarski subjekti su izgubili povjerenje u banke i državu, koja jamči deviznu i kunsku štednju. Stara devizna štednja je opljačkana od strane države, a banke su bile suučesnice. Stabilni financijski i gospodarski sustav mora imati svoj oslonac u bankama koje uživaju povjerenje deponenata.

¹¹ Preuzeto od P.A. Samuelson: "Ekonomska čitanka" (prijevod), Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1975., str. 102-108 pod naslovom "Upravljanje privredom"

2. Zavod za platni promet (dio bivšeg SDK) treba se transformirati u informacijsko-komunikacijski servis banaka i njihovih deponenata, koji će pomoću svoga personalnog računara obavljati mnoge bankarske poslovne transakcije ne dolazeći u banku.

(c) *Sustav poreza i doprinosa* mora biti u funkciji razvoja gospodarstva, a ne harač za državnu i paradržavnu birokraciju. Četiri vrste poreza i doprinosa koriste se jednostavno i učinkovito u zemljama razvijenog tržišnog gospodarstva. Kod nas bi trebalo uvesti sljedeće poreze i doprinose:

1. *porez na dodatnu vrijednost*, to je neka vrsta poreza na promet proizvoda. Naplaćuje se od svakog kupca robe prilikom fakturiranja. Obračun je jednostavan; isključene komplicirane analitičke evidencije, kontrola je olakšana.

2. doprinosi iz osobnih dohodaka, kao što su doprinosi za zdravstvo, mirovinsko i invalidsko osiguranje i osiguranje života, po pravilu treba ugovoriti dobrovoljno i individualno sa svakim osiguranikom. Sve alternative treba navesti u ugovoru o osiguranju sa točno utvrđenom cijenom i svim pravima osiguranika. Neto osobni dohodak treba biti jednak bruto osobnom dohotku. Sva osiguranja, po pravilu su dobrovoljna za korisnika. Obvezni doprinosi svode se na minimum, a plaća ih poslodavac.

3. porez na dobit mora stimulirati reinvestiranje i proširenu reprodukciju. Stope progresije moraju se limitirati.

4. porez na imovinu i slični porezi (firmarina, zemljarina) mogu se uvesti izuzetno, jer su kontraproduktivni. Ulaganja u proširenu reprodukciju i porez na imovinu su nespojive kategorije.

(d) *Budžetska potrošnja* mora biti krajnje restriktivna. Društvena režija, koja sada troši ogromne novce, automatski će se smanjivati privatizacijom i debirokratizacijom sustava upravljanja u gospodarstvu i društvenim službama. Poreski obveznici će kontrolirati državu kako troši njihov teško zaradeni novac. Smanjivat će se ogroman i neučinkovit državni i paradržavni aparat (predsjedništva, skupštine, zastupnici, vlade, ministri, zavodi, službeni automobili, brodovi, zrakoplovi, stanovi i sl.).

Dakako, zabraniti deficitarno financiranje proračuna iz primarne emisije. Država se može samo izuzetno zadužiti u inozemstvu i to u vrijednosnim granicama imovine kojom neposredno raspolaže. Treba olakšati zaduživanje u inozemstvu privatnih gospodarskih subjekata, koji će primati i vraćati pozajmljeni novac. Stopa inflacije i stopa proračunskog deficita moraju se radikalno smanjivati. Ministri i zastupnici (narodni) obavljaju svoju dužnost, po pravilu, počasno i besplatno sve dok je država u ekonomskim poteškoćama.

(e) *Cijene* se formiraju slobodno na svim tržištima u uvjetima lojalne konkurencije i poslovne kooperacije gospodarskih subjekata. Država utječe na formiranje cijena samo ekonomskim mjerama, uvozom, carinom, kreditima, subvencijama. Izuzetno se koriste administrativne mjere, a u potpunosti treba izbjegavati represivne mjere (oduzimanje robe, zatvaranje radnje, smjena neposlušnih direktora). Privatno vlasništvo je svetinja i

najvažnije građansko pravo u tržišnom gospodarstvu, ono se može oduzeti samo na temelju sudske presude! Cijene će biti stabilne, a inflacija trajno sasječena, ako se na tržištu osiguraju tri osnovne ravnoteže:

- ravnoteža između prihoda i rashoda (troškova) na razini poduzeća. Za uspješno poslovanje prihodi trebaju biti veći od troškova, kako bi se ostvario dobitak;

- ravnoteža između ponude i potražnje na razini svake privredne grane. Izvoz i uvoz su značajni činitelji ravnoteže, i

- ravnoteža uvjeta privređivanja različitih privrednih grana na razini jedne zemlje.

Inflacija se ne suzbija samo monetarnim mjerama, već uravnoteženjem svih odnosa na tržištu, osobito povećanom ponudom roba motiviranih i poslovno povezanih privrednih subjekata. Inflacija se raspiruje represivnim mjerama, uhićenjima špekulanata i oduzimanjem robe.

(f) *Globalno (svjetsko) udruživanje i poslovno povezivanje* velikih korporacija različitih regija je preduvjet stvaranja otvorenog i sveobuhvatnog svjetskog tržišta, na kome se nude opće poznati i superkvalitetni "globalni proizvodi". Trgovina i bankarstvo od pamtivjeka su bili pokretači sveukupnog razvoja i neimari globalnog tržišta. "Povijest civilizacije skoro je istovjetna povijesti razvoja trgovine", drže neki ekonomski eksperti. Skoro pet decenija izgrađuje se globalno tržište putem pregovora u okviru Općeg sporazuma o carinama i trgovini (Gatt)¹², gdje se utvrđuju pravila svjetske trgovine. Prva runda pregovora otpočela je 1947. godine u Ženevi, sudjelovale su 23 zemlje. Urugvajaska osma runda pregovora otpočela je 1986. godine, okupivši pregovarače iz 108 zemalja svijeta. Raspravljalo se o reguliranju carina mnogih proizvoda (hrane, tekstila, konfekcije, obuće, kemikalija, brodova, čelika, industrijskog vlasništva). Tekovine GATT-a su neprocjenjive: carine su za 40% na početku prve runde smanjene na 5%. Ako se Urugvajaska runda završi uspješno, do kraja stoljeća će se carine smanjiti na 3%. Rezultat takvog djelovanja GATT-a je brzo uvećanje svjetske trgovine čija se vrijednost procjenjuje na više od 3.800 milijardi dolara.

Eksperti ukazuju i na slabost GATT-a. Razvijene zemlje imaju sposobnost "da zemljama u razvoju nametnu poštovanje obvezujućih propisa", koji nisu u njihovom interesu. Osim toga SAD imaju dominirajuću ulogu u GATT-u, koji postaje sve više čuvar njezinih interesa, a "manje čuvar slobodne razmjene". Trebalo bi otkloniti opasnost od nametanja volje ekonomskih moćnika - koji rade u interesu nacionalnog, a pod plaštom globalnog. Zbog diktata globalnog poslovanja specijalisti za marketing u SAD zahtijevaju da se što prije prijeđe na metrički sustav mjera, da se milje zamijene kilometrima, funte gramima, stope metrima. Britanija i

¹² M. Marković: "Međunarodni marketing", "Logos", Split, 1994. str. 74-75.

Kanada, također, su prihvatile metrički sustav. U razvijenim zemljama starog kontinenta već se nude visokokvalitetni proizvodi s oznakom "Made in Europa". "Zemlje trećeg svijeta trebalo bi da se ujedine i štite vlastite interese, u čemu Kina i Indija mogu imati značajnu ulogu", rekao je indijski predsjednik u pekinškim razgovorima s generalnim sekretarom CK KP Kine. Međutim, vojni i politički savezi ometaju stvaranje ekonomskih saveza, posebno na Balkanu. Poljski premijer Vladimir Pavlak izjavio je da je Poljskoj potrebnije "partnerstvo za razvoj" nego Clintonovo "partnerstvo za mir". Ali, globalno udruživanje i poslovno povezivanje treba stvoriti "ekonomska partnerstva bez granica", slikovito je izjavila predsjednica kanadske vlade. Navedeni primjeri ukazuju na čvrstu rješenost velikih zemalja da ubrzaju taj proces, a najveći utjecaj dakako, imat će poduzetnici koji poručuju: **PORESKI OBVEZNICI SVIH ZEMALJA - UJEDINITE SE!!!**

7. ZAKLJUČAK

U radu su prikazana razmišljanja o koncepcijama suvremenog razvoja strategije franšizinga koji bi trebao biti osnovnim činiteljem razvoja gospodarstva zemalja u tranziciji. Naime, radnike društvenih poduzeća treba transformirati u male privrednike i suradnike u poduzećima i radnjama privatnog "small businessa". Taj proces je uveliko pokrenut u našoj zemlji. Po pravilu, zaposlenima u društvenim poduzećima ne treba davati otkaz. Treba im pružiti šansu da se privatiziraju, ponajprije preuzimanjem malih, a potom i velikih poduzeća. Gorka je zabluda očekivati "preporod" društvenih poduzeća angažiranjem menadžera. Najgora varijanta je da se radnici bez posla zadržavaju duže vrijeme u radnom odnosu (na "prinudnom" odmoru) uz mizernu "garantiranu" plaću. To je gore od otkaza, jer se radnici pretvaraju u lumpenproletere.

Mali privrednici trebaju prerasti u franšizate, a to znači da se povezuju u kooperacijske poslovne sustave, tzv. franšizing sustave. Samo tako mogu opstati na tržištu. Stručnjaci tvrde da 90% malih privrednika ne uspijeva u svom radu, ako duže od dvije godine posluju izolirano. Naprotiv, 90% njih uspijevaju u biznisu, ako su u franšizing sustavu. Najbolji u biznisu, koji dominiraju znanjem, nalaze se na čelu sustava kao franšizanti ili davatelji franšizinga.

Franšizati (primatelji franšizinga) su istodobno vlasnici, poduzetnici i izvršitelji temeljne poslovne funkcije (neka struka u proizvodnji, prometu ili vršenju usluga). Franšizanti i master franšizanti su na čelu sustava i u ime svih obavljaju funkcije razvoja, marketinga, financiranja i informiranja. Svi skupa posluju u jednom sustavu, u jednoj velikoj korporaciji! Vlasnici velike korporacije su dioničari, a poslove vode vrhunski menadžeri.

LITERATURA:

1. Galbraith, J.K.: "Nova industrijska država", "Stvarnost", Zagreb, 1970.
2. "Hrvatska ljevica", mjesečnik, Zagreb, br.4/1995.
3. Kardelj, E.: "Izbor iz dela", tom II., "Komunist", Beograd, 1979.,
4. Marković, M.: "Međunarodni marketing", "Logos", Split, 1994.
5. Samuelson, P.A.: "Ekonomska čitanka" (prijevod), Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1975.,
6. "Slobodna Dalmacija", Split, 19 VI. 1993.,
7. "Slobodna Dalmacija", Split, 21. XII. 1994.,
8. "Slobodna Dalmacija", Split, 18. III. 1995.,
9. "The new Palgrave a Dictionary of Economics", The Macmillan Press Limited (Ekonomski leksikon), London, 1987.

Mirko Marković, PhD

Professor

Faculty of Tourism and Foreign Trade, Dubrovnik

FRANCHISING STRATEGY IN ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRIES IN TRANSITION

Summary

An attempt has been made in this paper to bring forward the role and importance of franchising in the economic development of countries in transition. The role of small businessmen, who represent the basis of a new economic system in this long-standing process, is particularly stressed. The starting point for this treatise is the conclusion that small businessmen are not small commodity producers. They are sub-contractors who, with the assistance of economic policy measures of each country in transition, become main bearers of appropriate franchise system. The former relationship in production, workers - capitalists, has been replaced by new production relationship: small businessmen - big corporation!

Key words: liberal capitalism, new production relationship, small businessmen, corporation, franchisee, franchiser, privatization, public ownership, pluralism or dualism of ownership, management, class convergency, classless society